

Hivatkozás-alapú megmérés

MI A HELYZET A BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKKAL?

A *BUKSZ* 2013. évi téli számában Wessely Anna ismerteti Christian Fleck osztrák szociológiatörténész *The Impact Factor Fetishism (European Journal of Sociology, 2013. 2. szám, 327–356. old.)* című cikkét. Fleck éles bírálatot ír az IF számítási módszeréről, s különösen általános kiterjesztéséről a bölcsészeti- és társadalomtudományokra (a továbbiakban BT), amelyekre vonatkoztatva ez az idézettségi mutató irreleváns, nem alkalmas a tudományos hatás egyöntetű kifejezésére, sem általánosító következtetések levonására, rangsorolások előállítására, egyének minősítésére vagy figyelembevételére a támogatók, pályázatok elbírálásakor. Ennek ellenére az IF-értékek – nem is kis hányadban – beszámítandó és be is számított indikátorként tűnnek fel tekintélyes egyetemi világrangsorokban és sok más helyen. A szerző arra jut, hogy fetiszizált értékmérőként alkalmazták.

A tudományometriai adatok bekérésével és a mutatók hozzáértéssel történő vagy anélküli, általánosító felhasználásával a magyarországi kutatók is szembesülhetnek. A tisztánlátás érdekében bibliográfusként néhány kiegészítést fűznék az ismertetett cikkhez, elsősorban a bölcsészeti- és társadalomtudományok területén működő szerzők szempontjából.

A saját publikációk önadminisztrációjának kötelezettsége ma már kiterjed a hivatkozásokra is. Itthon a *Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)* megalakulásával (2009, szolgáltatása 2010-től működik) országos rendszerben vált lehetővé a nyilvántartás. A hivatkozásgyűjtés meglehetősen összetett feladat a BT-ban, minthogy nem állnak rendelkezésre olyan adatbázisok, amelyek kielégítően térképeznék fel ezen területek tudományos publikációs idézettségi hálóját. A természettudományokban az idéző cikkek (és jórészt csak azok!) feltárására jól hasznosít-

hatók a kereskedelmi forgalomban előfizethető indexelő szolgáltatások, a *Web of Science (WoS)*, vagy másképp *Web of Knowledge, WoK*, a Thomson Reuters adatbázisa) és versenytársa, a *Scopus* (előállítója az Elsevier).

Az egyes folyóiratokra kiszámított, sokat vitatott impaktfaktort (IF) a WoS-adatok alapján a Thomson Reuters számítja ki és adja közre évenként a *Journal Citation Reportsban (JCR)*, két nagy tudományterületi kiadásban: külön tartományt alkot a tudományok indexe (*Science Citation Index, SCI*); „tudományon” főként az ún. STM vagy STEM – Science, Technology, Engineering, Medicine – területeket kell érteni) és külön kiadás készül a társadalomtudományok számára (*Social Science Citation Index, SSCI*). A WoS harmadik alrendszere, az *Arts and Humanities Citation Index (A&HCI)*, a művészeti és bölcsészettudományosnak ítélt folyóiratokra viszont nem állapít meg IF-mutatót. Az IF ugyanis csak a friss és gyors idézők átlagáról nyújt három egymást követő év viszonylatában folyóiratszintű információt, köztudott viszont, hogy különösen a bölcsészettudományokról a rövid időszakot átfogó „idézési ablak” csak szórványos értékeket ad. A Scopus is fejlesztett egy saját rangsorlási eljárást, a *SCImago Journal Ranket*. A régi és újabb módszerek bírálatáról, a korrekciós kísérletekről, az újabb és újabb ötletekről, valamint az egyéb, például a webes használatot elemző kvantitatív módszerekről (*altmetrics*) két vezető tudományometriai folyóirat cikkei alapján is tájékozódhat az érdeklődő (*Scientometrics* és *Journal of the American Society for Information Science and Technology – JASIST*).

Az alapvető probléma a BT bibliometriai felmérhetőségével és vizsgálatával az, hogy az ismert indexek még a globálisabb jellegű, elsősorban angol nyelvű nemzetközi BT-s folyóiratokat is csak töredékesen fedik le. Ám nem reprezentálják kiegyensúlyozottan még az angol nyelvterületet sem. Gyér az angolul megjelenő regionális lapok bekerülése, a nemzeti (és nemzetiségi) nyelveken közlő, regionális területekre és problémákra irányuló periodikumok pedig kimaradnak érdeklődési körükből. Nem

foglalkoznak két fontos dokumentumtípussal: a könyvekkel és a bennük megjelenő tanulmányokkal. Az e-könyvek terjedésével a helyzet valószínűleg javulni fog. Mindemellett hátráltató körülmény, hogy a könyv jellegű kiadványok hivatkozási rendszerének strukturált, indexelhető feltárása sok technikai nehézséggel jár.

A reáliák körében alkalmazott evaluatív bibliometriai módszerek mechanikus és nem tudatos alkalmazása a „soft” területekre, még ha csak a folyóiratok marketingjéről van is szó, furcsa torzításokhoz vezet – ezekre Fleck rendre felhívja a figyelmet. Ismeretes, hogy a humán ágazatok eleve szórtaabbak, kevésbé kapcsolódnak közvetlenül a piaci világhoz (már csak ezért sem éri meg a nyereségorientált vállalkozásoknak teljesebb mértékben indexelni őket), eltérők az utalási szokások, az „impakt” hivatkozásszámon keresztüli megnyilvánulása pedig a közlés nyelvén kívül attól is függ, hogy milyen a szakterület „népessége”, vagy mennyire felkapott a téma, milyen iskola szerveződik köré. A szakirodalmi közlemények nemzetközi számbavételét inkább a szakterületi adatbázisok végzik, amelyek viszont nem terjednek ki a hivatkozásokra is. Azok a próbálkozások, amelyek a tudományfinanszírozásban ugyanolyan kritériumrendszert alkalmaztak a BT ágazataiban, mint az „IF-es” területeken (minek során a publikációs termést és idézettséget a humaniorákban is jobbára csak a WoS adatainak fényében vették számításba), siralmas következményekkel jártak. Ezen eredmények alapján a két tudományterületet akár azonnal le is lehetne radírozni a tudomány térképéről.

A fehér foltokról talán épp az MTMT-vel lehet majd – teljesebb feltöltöttségi stádiumban – képet kapni. Szűrőpróbaszerű mintavétellel azonban már most is sejthető, mi marad ki a két multidiszciplináris nemzetközi citációs index látóköréből.

Erre vonatkozóan 2013 februárjában kísérleti vizsgálatot végeztem. Három, a maga területén elismert, nemzetközi hírnévnek is örvendő, tevékeny, tapasztalt kutató (filozófiatörténész, ókortörténész, egyházjogász) WoS- és a Scopus-adatait vettem össze az MTMT-adatokkal. A nem-

zetközi adatbázisokban előforduló duplumokat és a tudományos tevékenység értékelésekor általában nem beszámítandó tételeket kiszűrtem, s csak azokat a közleményeket vettem figyelembe, amelyek megfelelnek az OTKA pályázati kritériumainak. Az MTMT-ben a három szerzőnek összesen 613 közleménye volt – melyből a Scopus 5-öt, a WoS 31-et ismert. A Scopus 17 idézőt jegyzett, a WoS valamivel többet, összesen 37 idézőt mutatott ki. A Scopus további vizsgálatát mellőztem, mert a kevés adat nem érte meg a további fáradságot. Megnéztem, mit mond a WoS által ismert publikációkról az MTMT a szerzők saját kezű adatgyűjtésének tükrében. Az MTMT-ben lényegesen több adat volt: 260 hivatkozó tétel (azaz a WoS 85,77%-kal maradt alul). A három szerző számításba vehető összes hivatkozási tételeinek száma az MTMT-ben a kísérlet idején 1013, ehhez viszonyítva a WoS a hivatkozóknak csak valamivel több mint 3,65%-át ismerte. A vizsgált személyek azóta már több hivatkozót gyűjtöttek össze – jobb híján kézi módszerekkel.

Mindennapos a kérdés: Honnan lehet a hivatkozókat összegyűjteni? A hagyományos olvasás, a böngészés a könyvtárak tematikus polcain, a barátoknak küldött e-lelél és közösségi oldalakról való begyűjtésen kívül más digitális források is használha-

tók, a gyűjtőmunkához azonban elkel némi információs műveltség. A felkutatásban többek között segíthet a *Google Scholar Citation* (GS) hivatkozásfigyelő rendszere. Leleményes, hivatkozáslista-újracsomagoló szoftverre is van már példa, ez a GS és a Microsoft Academic Search adatait rendszerezi, egyéni felhasználásra szabadon letölthető (*Publish or Perish*, Anne-Will Harzing fejlesztése). Javulást hozhat az ORCID (*Open Research Identifier*) szerzői azonosító elterjedése és következetes feltüntetése mind a kiadványok szerzőihez kapcsolva, mind a hivatkozott irodalom auktoraikat azonosítva, de bizakodhatunk a kiadói és repozitóriumi metaadatokat aggregáló rendszerek fejlődésében is. A teljesebb hivatkozási térkép kialakításáról már vannak elképzelések, ezek a nemzeti (regionális) folyóiratok feldolgozását és az így kialakult adatbázisok integrációját szorgalmazzák a nagyobb rendszerekkel. (A részleteket lásd Dudás Anikó: *Hivatkozásokra vezérlő kalauz.* In: *Networkshop 2013*. NIIF, Budapest, 2013. CD és internet, <http://nws.niif.hu/ncd2013/docs/ehu/045.pdf>.)

Ezek tudatában talán világosabbá válhat néhány, Fleck által is érintett kérdés, közöttük az, hogy miért nevetésegen alacsonyak a nem természet-tudományos lapok impaktfaktorai. Kritikusabban olvashatjuk a kiadói honlapokon az eredendően

a Thomson Reuterstől átvett JCR-ismertetőket is: az „objektív eszköz” a WoS-on belül kezelt és rendszerbe foglalt tényadatok hálózatának számszerűsítésére vonatkozatható csupán (a bibliometriai „objektivitást” egyébként a szakmai véleményezés és elbírálás szubjektivitásával és a bírálók/bírálatok kis számával összefüggésben is szokták emlegetni).

A BT-s kutatás hatása és befolyása az indexelt anyag tükrében ezért olyan, amilyen: a technikailag rendelkezésre álló adatok összesítései a szakmai fogadtatásnak csak korlátozott szempontját és annak is sokszor csak a töredékét tudják érzékelteni. Teljesebb, az egész földkerekségre és minden dokumentumtípusra kiterjedő, több forrásadatbázist összekapcsoló hivatkozási rendszer megalapozásáról már vannak koncepciók, a megvalósításra azonban még várni kell. Az MTMT-nek más a kiindulópontja: a szerzői (és intézményi) munkásság és az életművekre fókuszál, a hivatkozásokat pedig külső, már meglévő forrásokból veszi át vagy kézi bevitellel gyarapítja. Az egyes ágazati tudományos közösségeken is működik, hogy a tudományometriai adatokat hogyan használják fel a kutatói teljesítmény értékelésében, a tudomány-szociológiai kutatásokban, a tudománypolitikában vagy a tudományrendszertudományban.

DUDÁS ANIKÓ

ERRATA

Klanczay Gábor Összehasonlítás és kritikai érzékenység című, Berend Nóra könyvéről írt, és a 2013. téli számban megjelent bírálatához

– A cikk lábjegyzeteinek számozása a szövegben sajnos kettővel (visszafelé) elcsúszott: a 2. lábjegyzet a szövegben a 4. lábjegyzetnek felel meg, és így tovább.

– A cikk 27. (25.) és 28. (26.) lábjegyzetének végleges, helyes tartalma a következő:

27 ■ L. pl. Peter Burke: *Varieties of Cultural History*. Polity Press, Cambridge, 1997. 206–212. old.; Peter Weinreich: „Enculturation” not „acculturation”: Conceptualising and assessing identity processes in migrant communities, *International Journal of Intercultural Relations*, 33 (2009), 124–139. old.; Robin Briggs: *Acculturation Thesis*. In: Richard M.

Golden (ed.): *Encyclopedia of Witchcraft: The Western Tradition*. ABC-CLIO, Santa Barbara, 2006. I. köt. 2–3. old.

28 ■ Pócs Éva: A magyar sámánizmus a kora újkori forrásokban. In: *Ösök, táltosok, szentek. Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórjáról*. Szerk. Pócs Éva és Völgig Vilmos. MTA Néprajzi Kutatóintézete, Bp.,

1996. 77–120. old.; úó: Néhány új szempont a regölés és a regösének kutatásához. In: *Az idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. Szerk. Andrásfávy Bertalan, Domokos Mária, Nagy Ilona. L'Harmattan, Bp., 2004., II. kötet, 285. old.